

Римски камени лавови из збирке Народног музеја у Ужицу

РАДМИЛА ЗОТОВИЋ

У археолошком депоу Народног музеја у Ужицу налази се осам скулптура римских камених лавова, који, са изузетком два непознатог места налаза, већином потичу из Пожеге и оближњег села Висибаве, а по један из села Карана код Ужица и Каленића код Косјерића.

Разматрање проблема скулптура камених лавова своди се на питање њиховог културолошког исходишта, као и на питање њихове функције, како употребне, тако и симболичкодекоративне. У том смислу неопходно је област западне Србије повезати са територијом Полимља и источне Босне, са којима у културноетничком погледу чини јединствену територијалну целину источног и југоисточног дела римске провинције Далмације. Досадашња истраживања ове области пружају податке о релативно честој појави камених лавова на источној периферији римске Далмације. Прве податке у том смислу даје К. Пач. Он наводи да је приликом археолошкоепиграфских истраживања ових крајева видео једног каменог лава у седећем положају у старим Пљевљима и једног у лежећем ставу на локацији Илијино брдо,¹ позивајући се такође на Хернесове податке да су на истим местима ранијим истраживањима констатовани налази две лавље главе, очигледно одбијени делови некаквог споменика.² Према Пачовим подацима, у Скеланима су својевремено констатовани мањи или већи фрагменти фигура камених лавова,³ док је у новије време у Скеланима евидентиран још један налаз фигуре лава у лежећем положају.⁴ На тлу источне Босне забележен је налаз споменика овога типа у Клашнику,⁵ док је каснијим систематским археолошким истраживањима у области Полимља, на некрополи у Коминима код Пљеваља, откривено још неколико примерака.⁶ Прве податке везане за западну Србију налазимо код Ф. Каница,⁷ који пише о томе да је пролазећи кроз Пожегу видео једног каменог лава од белог мермера, пренетог овде из оближњег села Карана.⁸ У Карану је каснијим истраживањима пронађен још један камени лав у лежећем положају.⁹ Рекогносцирања терена ужичкопожешког краја потврдила су налазе камених лавова пре него што су и били пренети у ужички музеј.¹⁰

У досадашњим научним радовима камени лавови су у својој употребној функцији одређени двојачко: као делови надгробних споменика или као делови архитектонских објеката сакралне природе, било да је реч о гробницама, или храмовима. У том смислу се проблематика одређивања њихове употребне функције хронолошки и територијално не односи само на период Римског царства већ и много шире, на читав период античке културе и подручја њоме обухваћена. Тако се ова проблематика односи и на период грчке културне доминације и њено нарочито ширење на просторима Мале Азије и северних делова црноморског приморја. Че-

тири скулптуре камених лавова својевремено нађене у Олбији (два камена лава представљена у лежећем ставу) које се данас налазе у музеју Ермитаж у Санкт Петербургу,¹¹ изазвале су доста интересовања у научној литератури. Оба камена лава имају удубљење на горњем, теменом делу главе, а на бочним странама тела урезани су сарматски записи који још увек нису протумачени. Ове скулптуре, као и још две мање нађене поред њих, од којих је једна скулптура лава у седећем положају, датоване су у период од краја VI до прве половине V в. пре н. е., и сматра се да представљају солидан грчки рад чији се слични узорци могу наћи у Јонији. Употребна функција им је одређена у смислу декоративних делова улица у некрополи или граду, на прилазу храму, с обзиром на то да се не зна где су

¹ С. Patsch, *Archäologische epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien*, Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnia und Hercegovina (WMBH), Wien 1896, 278, fig. 50, 290, fig. 73.

² Ibid.; М. Hoernes, *Archaeologische epigraphische Mitteilungen* (AEM) IV, Wien 1882, 190, 194.

³ К. Паћ, *Arheološkoepigrafska istraživanja povijesti rimske provincije Dalmacije*, Glasnik Zemaljskog muzeja (GZM) XIX, Sarajevo 1907, 456, br. 54-56, si. 62-65.

⁴ И. Бојановски, *Археолошко-епиграфске биљешке са Дрине*, Чланци и грађа за културну историју источне Босне VII, Тузла 1967, 44, сл. 3.

⁵ Д. Сергејевски, *Римска гробља на Дрини*, ГЗМ, XLVI, 1934, 33, бр. 16, сл. 23.

⁶ А. Цермановић-Кузмановић — Д. Срејовић — Ч. Марковић, *Комини, Пљевља — римска некропола*, Археолошки преглед 8, Београд 1966, 116, Т. XXII, 1; А. Цермановић-Кузмановић, *Миницирм и његова проблематика у светлу археолошких и епиграфских споменика*, Старице XIX, Београд 1969, Т. III, сл. 5.

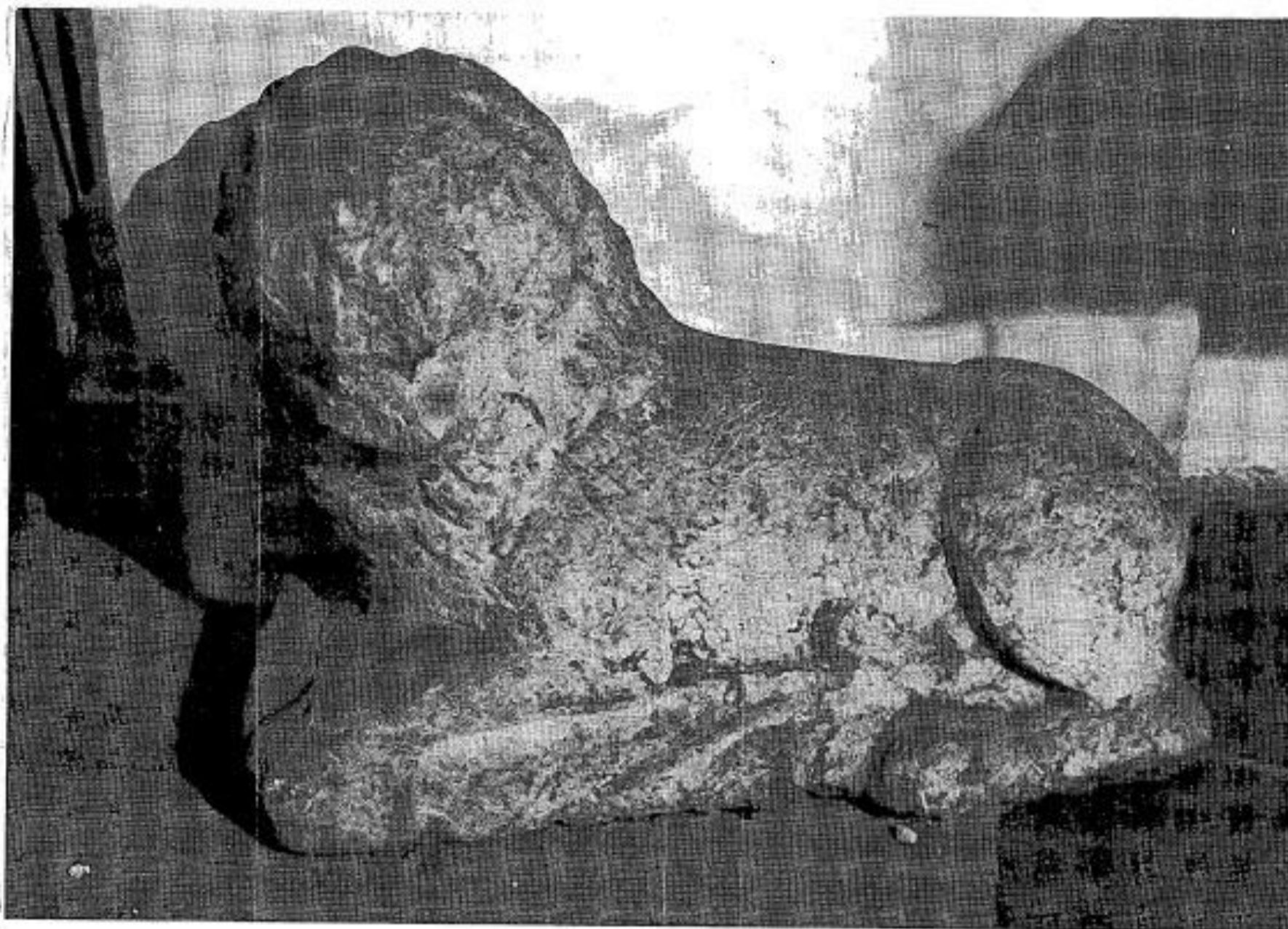
⁷ Ф. Каниц, *Србија, земља и становништво*, Београд 1985, 517.

⁸ Ibid., 518. Такође наводи да је друга скулптура лава послата из Пожеге у Краљево ради израде копије у мермеру.

⁹ П. Петровић, *Римски камени споменици из Карана*, Титово Ужице 1985, 28. бр. 23, сл. 25; Г. Цветковић-Томашевић, *Бела црква у Карану — маузолеј жупана Брајана*, Саопштења XXII—XXIII/1990—1991, 172, нап. 10, сл. 19, 20 а, б.

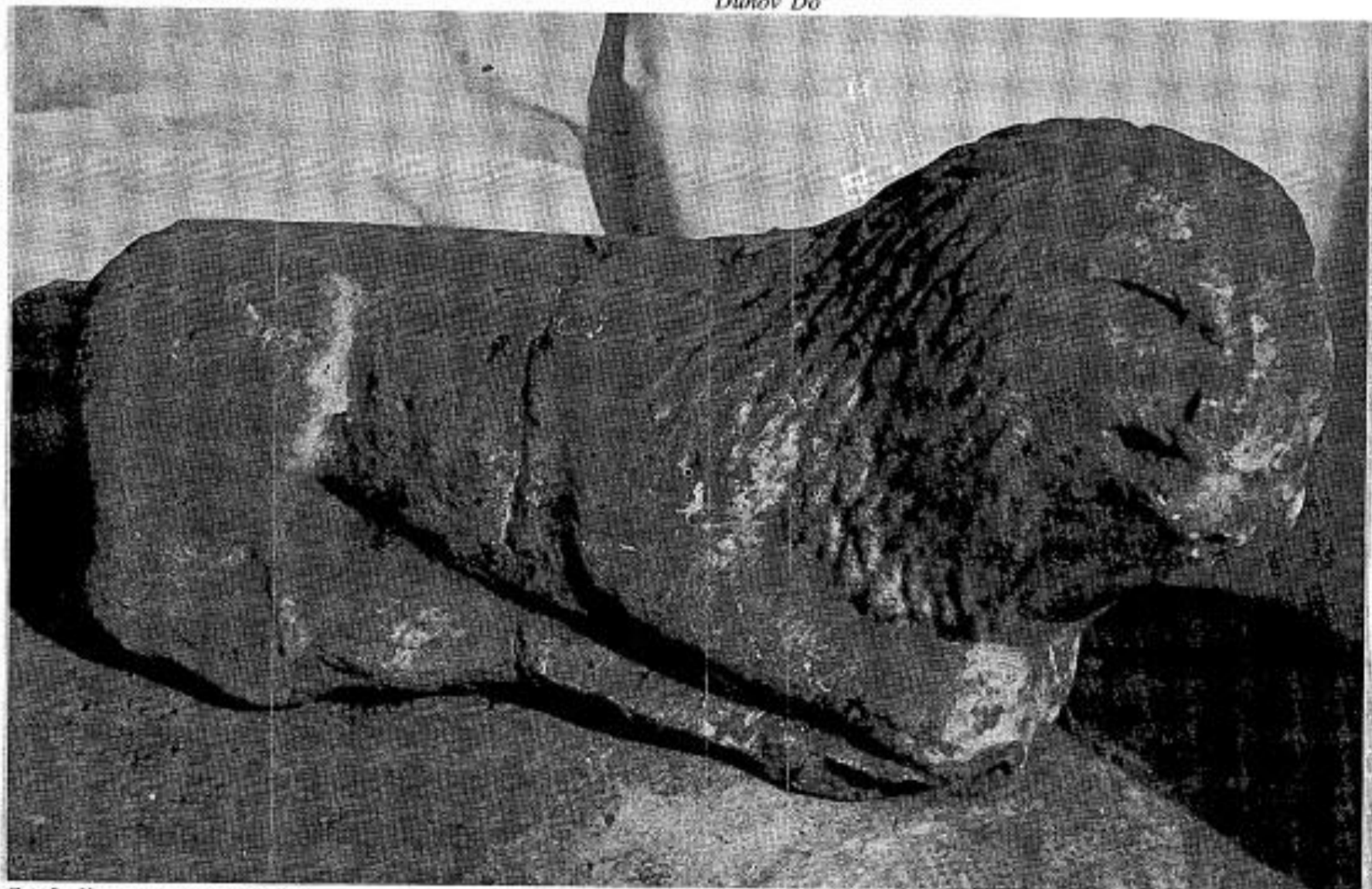
¹⁰ Ђ. Бошковић—И. Здравковић—М. Гарашанин — Ј. Ковачевић, *Споменици културе у Овчарско-кабларској клисури и њеној најближој околини*, Старице I, 1950, 95—96, за камене лавове из Пожеге. Такође наводе податак да из села Врањана и Сече Реке потичу две камене скулптуре лавова, које се налазе у Народног музеју у Ужицу. Ово би нам помогло да два споменика за која у документацији музеја не постоје никакви подаци, територијално одредимо, али ипак са извесним опрезом, јер аутори рада наводе да том приликом нису посетили музеј и не дају ближе одреднице како су до ових података дошли. У старијој документацији Народног музеја у Ужицу наводи се да су у селу Врањанима својевремено констатовани остаци једног античког утврђења, и у њему скулптура каменог лава.

¹¹ Инв. бр. 17833 и 17832.

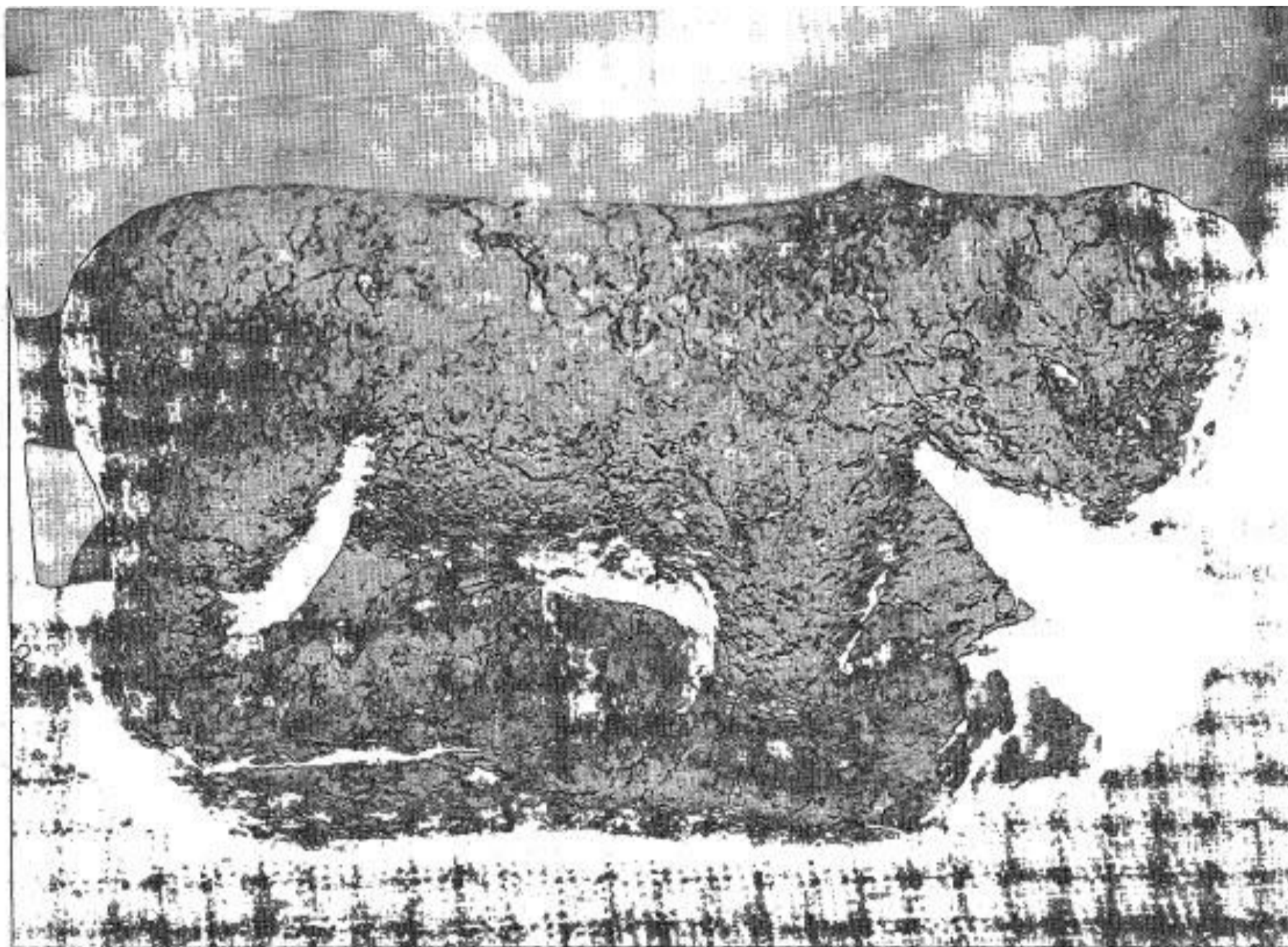
Сл. 1. Камени лав из Каленића, локалитети „Духов до“

Fig. 1. Lion en pierre provenant du village de Kalenić, site "Duhov Do"

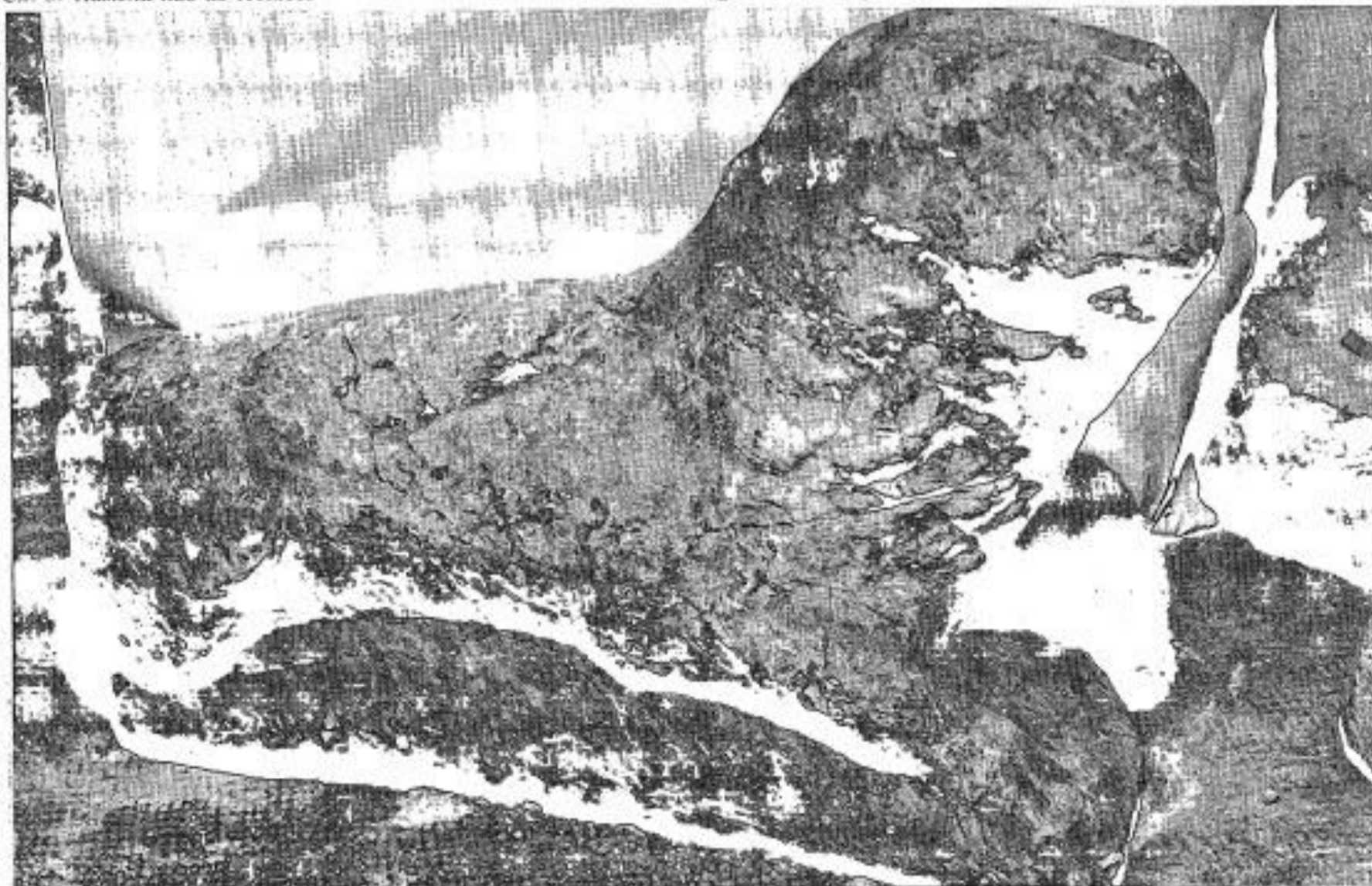
Сл. 2. Камени лав из Карана

Fig. 2. Lion en pierre provenant de Karan

Сл. 3. Камени лав из Пожеге

Fig. 3. Lion en pierre provenant de Požega

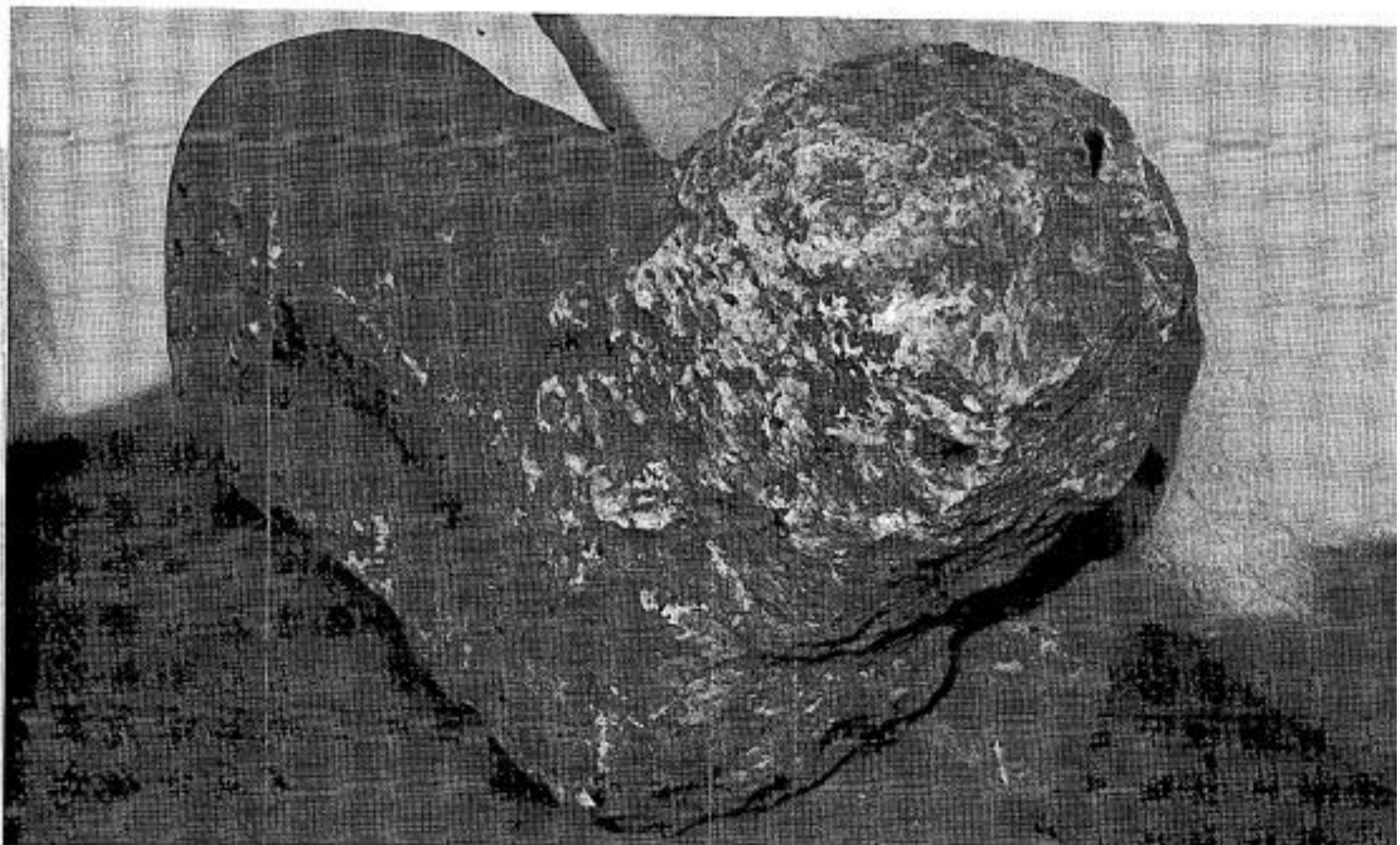
Сл. 4. Камени лав из Пожеге

Fig. 4. Lion en pierre provenant de Požega

Сл. 5. Камени лав из Висибаве, локалитет „Крчевине“

Fig. 5. Lion en pierre provenant de Visibaba, site "Krčevine"

Сл. 6. Камени лав из Пожеге

Fig. 6. Lion en pierre provenant de Požega

тачно нађени.¹² Сарматски натписи на њима потичу из периода I в. н. е., и упућују на то да су се ове две скулптуре користиле и касније у секундарној употреби, вероватно због извесног симболичног значења који им је приписиван. У ширем смислу, овај податак свакако може упутити на то да су скулптуре лавова, без обзира на периоде у којима се јављају или користе, биле прихваћене од различитих народа сходно њиховим религиознофилозофским концепцијама, од којих је највероватније зависила и њихова употребна функција. У контексту тога, налаз скулптуре каменог лава из кургана у Керчу,¹³ датованог у II в. н. е., говори и о другим употребним функцијама ових скулптура, као и о томе да чак ни налази начињени *in situ* нису у извесним случајевима помогли да се одреди њихова намена. Скулптура каменог лава из Керча, представљеног у покрету, са предњом шапом на глави бика, углавном се одређује као декоративна скулптура гробне целине,¹⁴ и само у извесним случајевима се наводи индиција да би можда могла представљати конкретно надгробно обележје.¹⁵

За анализу и решавање проблематике скулптура камених лавова везаних конкретно за период Римског царства, битно је нагласити да они као археолошки налази спадају у тзв. атипични археолошки материјал. Јављају се у свим периодима и на територијама свих провинција царства, везани у смислу идејних утицаја за ранија територијална и хронолошка исходишта, те их са те стране често, без околних археолошких налаза и материјала, није могуће ни прецизније датовати ни одредити им употребну функцију. Осим већ наведених евентуалних функција скулптура камених лавова, за период Римског царства карактеристична је још једна — употреба камених лавова као акротеричних делова надгробних споменика. Камени лавови на подручју царства, а нарочито у провинцијама Далмацији, Панонији, Мезији и Дакији, најчешће су имали функцију акротерија на забатним деловима надгробних плоча.¹⁶ Такви споменици су на источној периферији римске Далмације констатовани једино налазима фрагментованих делова надгробних споменика типа стела у Братунцу у источној Босни.¹⁷ Најранији примерци за овај тип надгробних споменика, тј. за стеле са троугаоним забатом и лавовима као акротеријама нађени су у долини Пада у северној Италији.¹⁸ Б. Габричевић¹⁹ сматра да је овај тип монументалног надгробног споменика, карактеристичан за подручје око ушћа Пада, а посебно за Равену, настао управо у клесарским радионицама горње Италије, комбинацијом забатног дела грчкохеленистичке стеле са римским правоугаоним нишама са попрсјима покојника. Према његовом мишљењу, овај тип стеле прешао је без временске ретардације, заједно са осталим утицајима из области сепулкралне уметности на источну обалу Јадрана, па се тако јавља и у Салони као најјачем културном средишту већ у првим деценијама принципата.²⁰ Појава споменика овога типа у унутрашњости провинције Далмације сасвим је спорадична. Налазимо је у Босни, у Љубушком²¹ и на већ спомињаним споменицима у Братунцу, за које М. Р. Васић сматра да стижу посредно преко приобалне Далмације, а под директним утицајима из северне Италије.²² У том смислу је нарочито интересантан споменик из Љубушког, који припада неком војнику или војном ветерану, а стилски има најближе

аналогije у гардунским или хардомиљским стелама малоазијског типа.²³ Слично мишљење износи и Д. Димитров²⁴ за појаву лавова у Бугарској, заступајући став да овај, чисто декоративни елемент на надгробним споменицима преносе из северне Италије већ у I в. н. е. први легионари, док појаву мотива венца, честог на надгробним споменицима војника, и његову комбинацију са лавовима, везује за нов етнички елемент, који на ове просторе стиже са Оријента почетком II в. н. е.²⁵ Нарочито је честа појава лавова на горњим деловима надгробних споменика у провинцијама Панонији²⁶ и Дакији²⁷. Обрнуто, у осталим деловима царства ређе се јављају слободне скулптуре лавова него што је то случај у источном делу провинције Далмације.²⁸ У сваком случају, евидентно је да се у оваквој функцији скулптуре лавова повезују у идејном смислу са малоазијским и хеленистичкогрчким утицајима, док им се за територијално исходиште одређује италско тле, ода-

¹² А. С. Русјева, *Култура насељеника Олвији и ње окружи у археолошко време*, Киев 1987, 154—160, где им као аналогије наводи сличне скулптуре лавова који су стајали на прилазу храмовима Аполона у Милету и Делосу, као и на централној улици некрополе у Милету. О њима још и Ellis H. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge 1913, 298.

¹³ *Отчетъ императорской археологической комисіи 1894, Санкт Петербургъ 1896, 5, рис. 1.*

¹⁴ *Аттичские города северного причерноморья, Москва — Ленинград 1955, 305, рис. 16.*

¹⁵ Ellis H. Minns, *op. cit.*, 298—299.

¹⁶ П. Петровић, *op. cit.*, 32.

¹⁷ Д. Сергејевски, *op. cit.*, 13, Т. I, сл. 15 и 16, са кантаросом између и троугаоним забатом у коме је представа женске главе; Е. Имамовић, *Култни и вотивни споменици у Босни и Херцеговини*, Сарајево 1977, 442, бр. 219, са представом Атиса између њих.

¹⁸ G. Mansuelli, *Le stèle Romane del territorio Ravennate e del baso Po*, Ravenna 1967, Т. I, 1; Т. II, 5, 6; Т. IV, 13, 14, 15; Т. XI, 24, 25; т. XII, 30.

¹⁹ Б. Габричевић, *О почецима римске провинцијалне уметности у Либурнији*, *Diadora* 9, Задар 1960, 262, 263.

²⁰ *Ibid.*, 264, сл. 5, стела породице Fuficius у Археолошком музеју у Сплиту.

²¹ В. Пашквалин, *Римски надгробни споменици из Бораса*, Љубушки, ГЗМ XV—XVI, 1960/1961.

²² М. Р. Васић, *Надгробни споменици у римској провинцији Далмацији од I—IV в.* (докторска дисертација, непубликовано), 314.

²³ В. Пашквалин, *op. cit.*, 327.

²⁴ Д. Димитров, *Надгробните плочи от римско време в северна България*, Софија 1942, 78.

²⁵ *Ibid.*, 75.

²⁶ А. Moscu — Т. Szénteleky, *Die Römischen Steindenkmälern von Savaria*, Budapest 1971, 102, н. 85; 189, н. 156; 190, н. 517; 192, н. 159; 193, н. 140; 194, н. 161; 197, н. 164 а, б. В. Даутова-Рушевљан, *Римска камена пластика у југословенском делу провинције Доње Паноније*, Нови Сад 1983, 41—42, бр. 139, 141, Т. 5/1-4; бр. 140, 144; бр. 13. Т. 5/3; бр. 14, Т. 6/5; бр. 15, Т. 6/6; бр. 12, 17; бр. 88, бр. 116, бр. 224." А. Schober, *Die römische Grabstein von Noricum und Pannonien*, Wien 1923, 108, n. 236, Abb. 123; n. 109, Abb. 33.

²⁷ G. R. Florescu, *I monumenti funerari Romani della Dacia Inferiore*, Bucuresti 1942, n. 11, fig. 3; n. 12, fig. 4; n. 13, fig. 5; n. 32, fig. 22; n. 34; n. 39, fig. 29; n. 40, fig. 30; n. 41, fig. 31. L. Bianchi, *Le stèle funéraires della Dacia*, 1985, n. 20, fig. 3; n. 181, fig. 14; n. 145, fig. 37; n. 197, fig. 79; n. 200, fig. 67; n. 212, fig. 66; n. 207, fig. 128.

²⁸ Нешто чешћа је појава у Словенији. Види, Е. Севц, *Problem kamnitnega leva iz Kostanjevice ob Krki*, *Arheološki vestnik VI/1*, Ljubljana 1955; R. Ložar, *Lev s starega grada pri Kostanjevici*, *Zbornik za umetnost in zgodovino* 16, Ljubljana 1939.

кле су већ у првим фазама романизације, преко војске пренете у остале римске провинције, а међу њима и у Далмацију.

И за слободне скулптуре лавова на источној периферији Далмације мисли се да су биле горњи делови надгробних плоча,²⁹ или делови монументалних надгробних споменика.³⁰ Мишљења смо да су скулптуре мањих димензија, као што је на пример наша кат. бр. 8, могле бити коришћене у функцији акротерија на надгробним плочама, али да су оне већих димензија морале — ипак — бити делови монументалних надгробних споменика. Осим тога, чак и скулптуре мањих димензија могле су бити делови „хибридних“ надгробних споменика. Потврду за то налазимо на једном неуобичајеном типу надгробног медаљона хибридног карактера,³¹ на коме су на горњој страни постављена два лава, а на њиховом врху пинија. Зато није тешко замислити управо наш примерак бр. 8, који на горњем делу леђа има плитак жлеб, као део некаквог мањег надгробног споменика, који је са горње стране имао као финализацију лава, тј. лавове, а на њима некакав додатак. Могло би се претпоставити, због плиткоће и димензија жлеба, да је додатак на њему био малих димензија, а таквом највише одговара гашија, која је и иначе врло чест декоративни елемент у комбинацији са фигурама лавова.

Друга употребна функција камених лавова, која би у идејном смислу била блиска њиховој употреби као комбинаторних делова надгробних споменика, јесте означавање самих гробница скулптурама лавова, а без каквог другог гробног обележја. Такви примери су ретки, али их ипак налазимо у Сингидунуму³² и Калишту код Пожаревца.³³ Како су скулптуре лавова нађене у Каленићу и Карану констатоване у оквирима локалитета који се сматрају римским некрополама, могли бисмо претпоставити да су и ту могле бити коришћене као гробна обележја, или бар као делови монументалних гробница, при чему се свакако морају везати ако не за оријентални елемент, онда бар за јаке утицаје са Истока. Уопште источна периферија римске Далмације била је област у којој су се стицали различити културни утицаји, што из приобалне Далмације или Паноније, што из југоисточног културног круга са јаким хеленистичкооријенталним компонентама.³⁴ Такође се могу уочити, преко надгробних споменика који се јављају током III в. на овој територији, јаки синкретистички процеси, који настају симбиозама културних аспеката Атис — Дионис, Атис — Митра, а нарочито Дионис — Митра, и који најкасније у другој половини

III в. доводе до настајања јединственог религиознофилозофског концепта везаног за загробни култ. Овај јединствени религиознофилозофски концепт загробног култа читава се на надгробним споменицима ове територије нарочито преко низа декоративних орнамената који се везују за Диониса (бршљан, винова лоза, грожђе, кантарос и пехари у рукама покојника), или Митру (змије, главе богова ветра и лавови). Штавише, може се претпоставити да је на просторима ужичкопожешког краја у другој половини III в. и почетком

IV в. радила једна клесарска радионица у којој су израђивани надгробни споменици препознатљиви по фланкирању бочних страна стела рељефним представама

змија³⁵ и лишћа и плодова винове лозе.³⁶ Потврду да се представа змије на надгробним споменицима може везати за митраистички култ, а преко тога и представа лавова као симбола ватре, и његово повезивање са елементима дионизијског култа, налазимо у провинцији Дакији, на стели из Ветела.³⁷ На горњем делу овога споменика налазе се два хералдички постављена лава између којих је пинија, док је на бочним странама рељефног поља, у коме је представљена породица покојника, израђена по једна вертикално постављена змија.

Управо зато и појава змије као једног од четири митраистичка елемента, и њено комбиновање са осталим декоративносимболичним елементима дионизијског култа на нашим надгробним споменицима, могла би да говори о јаком утицају Митриног култа током III в. на просторима данашњег ужичкопожешког краја. Потврду томе дају и два вотивна жртвеника посвећена Митри, од којих је један нађен у селу Жејевици,³⁸ а други негде у околини Ужица или Пожеге.³⁹

До сада једину напомену о томе да се скулптуре лавова могу довести у везу са Митриним култом даје К. Пач.⁴⁰ Већином су се до сада у научној литератури везивали за култ Сабазија или Сераписа и Кибеле,⁴¹ што је опет недвосмислено упућивало на њихово продирање из источњачких култова у римску сепулкралну уметност.⁴² Вероватно да с тим у вези треба разликовати две групе лавова. Једну групу, која би се можда могла заиста везати за култ Сераписа и Кибеле, чиниле би представе лавова са предњим шапама на глави овна. Другу групу, у коју бисмо укључили поред скулптура „самосталних“ лавова евентуално и скулптуре лавова са предњим шапама на глави бика, каква је нађена — на пример — у Керчу, везали бисмо за митраистичку религиознофилозофску замисао. Лав је у митраистичкој религији симбол ватре, ватреног принципа и преко тога пурификације душе покојника.⁴³ Слободне скулптуре лежећих лавова нађене су у митрејима I и II у Heddernheimu, I и III у Carnuntumu, и у митрејима у Stockstadtu и Königshofenu, где су представљале „ватрену стражу или ватрене чуваре бога ватре“.⁴⁴ Оно што упућује на то да би се и скулптуре лавова нађене на нашим просторима могле везивати за Митрин култ, тј. постојање митреја, јесте податак⁴⁵ да су рекогносцирањем терена у селу Врањанима констатовани остаци некаквог античког утврђења, и у њему скулптура каменог лава. Без обзира на то да ли један од два споменика из наше збирке, непознатог места налаза (кат. бр. 7 и 8), везали за овај податак или не, он нас, нарочито ако га повежемо са већ помињаном стелом из Врањана,⁴⁶ ипак упућује на то да је негде на овим просторима током III в. морало постојати Митрино светилиште. Што се тиче споменика нађених у Пожеги или Висибаци, они се за сада не могу прецизно одредити као декоративни делови гробница или храмова, али би их такође везали за Митрин култ.

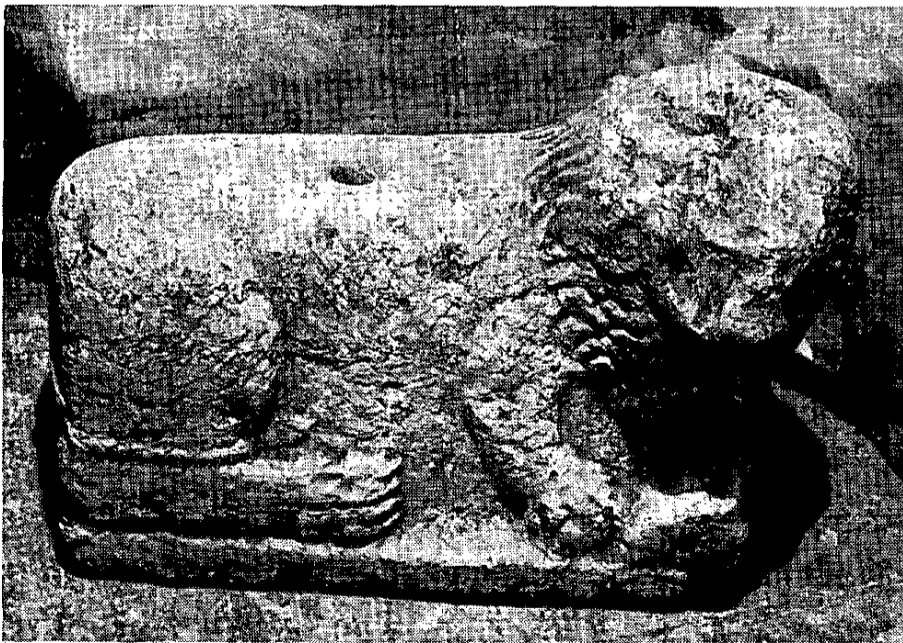
У сваком случају, сматрамо да је декоративносимболичка функција скулптура камених лавова, без обзира на начин на који су биле употребљене, била везана за Сунце и ватрени принцип. Већ и само постављање лавова као акротерија на забатни део надгробних плоча говори о томе да је ова идеја била испрва

Сл. 7. Камени лав, непознато место налаза

Fig. 7. Lion en pierre provenant d'un emplacement non identifié

везана за основни смисао о путовању душе небеским Океаном, односно Космосом, и њено прочишћење. Осим тога, лавови, као симболи ватре, коришћени као чувари делова гробница или храмова, могли су имати профилактички карактер повезан са идејом о њиховој анималној снази, доминацији и победи.

Сл. 8. Камени лав, непознато место налаза

Fig. 8. Lion en pierre provenant d'un emplacement non identifié

Зато бисмо могли закључити да су скулптуре камених лавова нађене на ширем простору данашњег ужичкопожешког краја коришћене углавном као делови надгробних споменика у функцији акротерија, или као конкретна гробна обележја, с једне стране, и са друге, као декоративна архитектонска пластика која је означавала прилаз митрејима. Може се претпоставити да је идеја о њиховом коришћењу као акротерија на стелама продрла из приобалне римске Далмације или њене унутрашњости, свакако под утицајима из северне Италије. Што се тиче скулптуре камених лавова које су коришћене као конкретна гробна обележја или су означавале прилаз митрејима, може се претпоставити да су продрле из источног културног круга, било да се ради о њиховом директном преношењу путем миграци-

²⁹ П. Петровић, *op. cit.*, 31, за фигуре лавова нађене у Карану.

³⁰ А. Цермановић-Кузмановић — Д. Срејовић — Ч. Марковић, *op. cit.*, 116, за фигуре лавова нађене на некрополи у Коминима.

³¹ М. Величковић, *Један специфичан тип надгробног медаљона у доњем Подунављу*, Зборник радова Народног музеја у Београду III, 1960/1961.

³² Д. Гарашанин, *Археолошки споменици у Београду и околини*, Годишњак Музеја града Београда I, 1954, 86, сл. 63.

³³ Н. Вулић, *Антички споменици у Србији*, Споменик СКА, XLVII, Београд 1909, 144.

³⁴ О томе, А. Цермановић-Кузмановић, *Резултати археолошких истраживања са подручја типисирита S код Пљеваља, село Комини*, Материјали IV, Херцег-Нови 1966; *Резултати археолошких истраживања у селу Комини (типисирит S)*, Старине Црне Горе VI, Цетиње 1979; *Археолошка истраживања античких некропола у селу Комини код Пљеваља*, Старинар н.с. XXXI, 1980. С. Душанић, *Две римске стеле из Србије*, ЗРNM VII, 1975, 132—133.

³⁵ Р. Зотовић, *Римски надгробни и вотивни споменици из епиграфске збирке Завичајног музеја*, Ужички зборник 19, Ужице 1990, 163, бр. 18, сл. 17, стела из Врањана, и фотодокументација Народног музеја у Ужицу (непубликовано), стела из Радановаца.

³⁶ Р. Зотовић, *op. cit.*, 165, бр. 19, сл. 18, стела из Тубића.

³⁷ L. Bianchi, *op. cit.*, η. 200, fig. 67.

³⁸ Н. Вулић, *Антички споменици наше земље*, Споменик САН ХСVIII, Београд 1941—1948, 251, бр. 490.

³⁹ Р. Зотовић, *op. cit.*, 161, бр. 15, сл. 14.

⁴⁰ С. Patsch, WMBN 1904, 247—248.

⁴¹ А. Schober, *op. cit.*, да је мотив везан за култ Кибеле и преко ње и Сабазја, продро из Италије у провинцију Панонију. Б. Гавела, *Антички споменици грчко-египатског синкретизма у нашој земљи*, Старинар н.с. V—VI, 1954/1955, 43 и д., где образлаже идеју да је мотив лава из египатског култа Сераписа био испрва прихваћен у Грчкој још у IV в. п. н. е., а затим преко грчких колонија доспео и на италско тле. У наше крајеве стиже из северне Италије, из Аквилеје, у Панонију, тј. Сирмијум. Г. Цветковић-Томашевић, *op. cit.*, 172, поводом налаза скулптуре лава из Карана, да су овакве скулптуре под утицајем оријента, Палмире посебно, и да су у вези са култом Сераписа и Кибеле.

⁴² W. Deonna. *Les Lions, Attaches à la Colonne*, Melanges à Charles Picard, 1949, 289—308, да већ и сам хералдички распоред лавова на споменицима указује на њихово првобитно исходиште — Месопотамију, али да су неvezано за култове у свом основном симболизму од антике до средњег века увек означавали симболе доминације и победе.

⁴³ О томе детаљно Љ. Зотовић, *Симболични прикази ватре на новооткривеним деловима Митрине иконе из Виминацијума*, Старинар н.с. XXX, 1979.

⁴⁴ *Ibid.*, 94.

⁴⁵ Документација Народног музеја у Ужицу, види нап. 10.

⁴⁶ Види нап. 35.

је становништа, било о посредном, претходним прихваћањем од стране римског, тј. италског или романизованог становништва. У последњем случају највероватније је војска била главни посредник, при чему, опет, можемо помишљати на попуњавање неке од римских легија војницима неиталског, источњачког порекла, или — што је врло чест случај — о насељавању ислужених војника, који су претходно склопили брак негде на Истоку у време своје службе. За сада се на простору источне периферије провинције Далмације помињу I *Adiutix*, VII *Claudia*, V *Macedonica* и X *Gemina*, али се због недостатка поузданог археолошког материјала не може прецизније одредити улога ниједне од њих. Но, сигурно је да је симболичка функција лавова била везана за идеју о пурификацији душе путем ватре, да су они осликавали један од четири митраистичка елемента — ватру, а да су у касном III в. постали саставни део јединствене религиознофилозофске концепције настале на подлози култног синкретизма Дионис — Митра. Они су у том контексту могли постати и уобичајени декоративни елементи, који су током времена у употреби изгубили симболички карактер.

Слободне скулптуре лавова могу се, за сада, датовати једино у шири хронолошки распон, од краја II в. до краја III в., а с обзиром на то да прве археолошке трагове романизације ових простора налазимо од средине II в. Стога нам остаје да се надамо да ће нека од даљих археолошких истраживања области западне Србије, која је у античком смислу недовољно испитана, дати прецизније одговоре на питања продирања различитих културних утицаја, кретања и састава становништва, па самим тим и могућности за прецизно хронолошко и функционално одређивање „неосетљивог“ археолошког материјала, коме припадају и скулптуре камених лавова.

КАТАЛОГ

1. Камени лав, димензија: 32 x 80 x 60 cm (сл. 1). Глава окренута налево, доста оштећена деловањем атмосфералија. Део њушке одбијен. Између предњих и задњих шапа видљив подвијен реп. Каленић, лок. „Духов до“. Пренет у Народни музеј 1955. г. (инв. бр. 2353).
2. Камени лав у лежећем положају, димензија: 24 x 90 x 55 cm (сл. 2). На средини трупа хоризонтално преломљен и везан цементом. Део њушке одбијен, као и део постамент са предњим шапама. Грива обрађена у виду клинастих уреза. Каран. Пренет у музеј 1952. г. (инв. бр. 2354).
3. Камени лав у лежећем положају, димензија: 26 x 70 x 44 cm (сл. 3). Израђен тако да делује као да је у покрету. Глава окренута налево и доста оштећена деловањем атмосфералија. Део постамент са предњим шапама одбијен. Пожега (инв. бр. 2355).
4. Камени лав у лежећем положају, димензија: 38 x 80 x 57 cm (сл. 4). Глава окренута надесно, доста оштећена. Иза врата оштећење у облику пукотине. Пожега (село Висибаба?). Пренет у музеј 1948. г. (инв. бр. 2356).
5. Камени лав у лежећем положају, димензија: 34 x 75 x 90 cm (сл. 5). Глава окренута налево, а уста отворена. Иза врата дубља пукотина. Висибаба, лок. „Крчевине“, имање Андрије Весовића. Добијен на поклон од Веселина Јанковића из Ужица 1948. г. (инв. бр. 2357).
6. Камени лав у лежећем положају, димензија: 30 x 105 x 60 cm (сл. 6). Доста оштећен механички и деловањем атмосфералија. Предњи део главе и постамент са шапама одбијени. Пожега. Добијен на поклон 1952. г. од Радомира Стојића, апотекара из Београда (инв. бр. 2358).
7. Камени лав у лежећем положају. Очуван предњи део споменика, са главом и почетком трупа, димензија: 26 x 24 x 39 cm (сл. 7). Глава окренута надесно. Њушка делимично одбијена. Грива дуга и бујна, изведена таласастим урезима. Место налаза непознато (инв. бр. 2359).
8. Камени лав у лежећем положају, димензија: 23 x 60 x 42 cm (сл. 8). Глава окренута надесно. Горњи део главе и њушка делимично одбијени. Грива изведена паралелним таласастим урезима. Са горње стране, на средини леђа, плитак жлеб кружног облика. Реп „пребачен“ преко задње десне шапе. Место налаза непознато (инв. бр. 2360).

Les lions de pierre romains dans la collection du Musée National d'Užice

RADMILA ZOTOVIĆ

La collection du Musée National d'Užice comprend huit sculptures de lions en pierre romains, dont la plupart proviennent d'Užička Požega et des villages de Visibaba, Karan et Kalenić, tandis que de deux de celles-ci on n'a pas pu établir l'emplacement où elles ont été mises au jour. L'auteur du présent texte signale que les sculptures de lions en pierre de ce type font partie des documents archéologiques atypiques que l'on trouve non seulement sur le vaste territoire de l'Empire romain, mais aussi dans les régions qui, auparavant, avaient subi la domination culturelle grecque, ce qui fait qu'ils appartenaient à un très long espace de temps. En analysant des documents archéologiques similaires, découverts dans la province de Dalmatie, tant sur la côte que dans l'arrière-pays, ainsi que ceux des provinces de Dacie et de Pannonie, l'auteur est arrivé à la conclusion que les sculptures des lions en pierre, mises au jour dans les régions d'Užice et de Požega

avaient été utilisées de deux manières: en tant qu'acrotères faisant partie de monuments funéraires ou comme monuments funéraires ou bien en tant que plastique décorative figurant aux abords des sanctuaires de Mithra. Les voies par lesquelles ces documents pénétraient dans nos régions sont également doubles: par le Nord de l'Italie et la province de Dalmatie (acrotères des stèles) et par la zone culturelle orientale (comme monuments funéraires et comme plastique décorative ornant les sanctuaires mithriaques), l'armée romaine ayant été le principal intermédiaire dans ce domaine. Ils symbolisaient un des quatre éléments mithriaques, le feu, ainsi que le principe de purification de l'âme par le feu. Du point de vue chronologique on ne peut les situer que dans une période plus ou moins longue, comprise entre le milieu du IIe siècle et la fin du IIIe.